

УДК 316.647.5

Ханстантинов В.О., Миколаївський державний аграрний університет

Ханстантинов В.О. – кандидат філософських наук, доцент Миколаївського державного аграрного університету.

Класова непримиримість у марксизмі як антипод толерантності

У статті висвітлюється та характеризується феномен класової непримиренності, що сформувався в марксизмі-ленінізмі і який виступає важливим методологічним принципом його соціально-політичної теорії та практики. Показано, що в сучасному суспільстві, яке базується на цінностях і нормах постмодернізму, органічним проявом його природи є толерантність.

In the article the phenomenon of class irreconcilability is lighted up. Theory and practice of uncompromising straggle was formed in marxism-leninism, and class irreconcilability was important methodological principle of its socio-political theory and practice. It is shown that in democratic society tolerance plays a fundamental role in social relations due to its organic accordance to the nature of the postmodern society.

Сучасні реалії політичного життя в Україні, як і в більшості посткомуністичних країн, характеризуються гострими ідейними сутичками і часто-густо нездатністю, небажанням і невмінням чути і слухати політичних опонентів, йти на поступки в ім'я високої загальної мети. Бракує консенсусної політичної культури, толерантного ставлення до іншої позиції, думки, погляду. Нещодавня урядова криза, що відбулась у більш широкому контексті корупційного скандалу, зайвий раз продемонструвала нагальну потребу як для політичної еліти, так і для широкого загалу позбуватися в ставленні до носіїв інших поглядів "комплексу ворога". А для цього важливо вивчати зміст, форми реалізації та негативні наслідки непримиримості як антипода толерантності; важливо усіма засобами суспільного виховання прищеплювати людям, особливо молодим, толерантність як обов'язкову ознаку загальної, і політичної в тому числі, культури особистості сучасного типу.

На наш погляд, одна із суттєвих причин живучості у суспільстві непримиримості як світоглядної, ідеологічної та політичної позиції пов'язана із тривалим впливом тоталітарної політичної культури ортодоксального марксизму-ленінізму, який на вітчизняному ґрунті сприйняв свого часу співзвучні ідеї і шляхом симбіозу

з ними, з традиційними цінностями патерналізму, пріоритету общинного над індивідуальним, стану обмеження і приниження особистості в умовах тодішнього жорстко стратифікованого суспільства набув неабиякої спонукальної сили в свідомості і поведінці поколінь людей.

Вивчення феномену непримиримості, на наш погляд, набуває особливої актуальності в умовах практичної реалізації курсу на інтеграцію України в Європу.

Як добре відомо, однією з ключових рис політичної культури і основою методологічного аналізу в марксизмі є вимога класового підходу до оцінки будь-яких суспільних явищ, непримиримість до буржуазної ідеології. Такий підхід стосується не лише сфери політики, економіки, державно-правових відносин, але й поширюється на мораль, мистецтво, решту проявів самодіяльності людського "Я" і суспільної свідомості. Така класова непримиримість зумовлюється, на думку В.І.Леніна, антагонізмом класових інтересів пролетаріату та буржуазії, постійною, непримиримою класовою боротьбою між ними [1].

Розглядаючи ідеологічну боротьбу як складову загалом класової боротьби пролетаріату, Ленін неодноразово вказував, що "питання стоїть так: буржуазна або соціалістична ідеологія. Середина тут немає" [2], і запевняв, що "ми ні-

коли... не відмовимося від повної непримиренності нашої ідеології” [3].

Марксизм розглядає класову непримиримість як основу політичних переконань нової людини – людини соціалістичного типу – і наголошує, що вона проявляється у вмінні “діяти так, як того насправді вимагає комунізм” [4].

Усвідомлення пролетаріями непримиримості, вказував Ленін, відбувається не одразу, не у повному обсязі, не завжди безпосередньо на їхньому власному досвіді. Це усвідомлення заноситься ззовні і є результатом ідеологічної діяльності марксистської партії [5].

Непримиримість розглядається в ортодоксальному марксизмі не просто як факт раціонального усвідомлення докорінної протилежності класових інтересів. Справжня непримиримість – це завжди певний емоційно-психічний стан людини, це переживання нею “ненависті до імперіалізму”, “законного почуття обурення і збентеження проти нього” [6], недовіри до буржуазної держави та її політикуму [7].

Монополізувавши право на остаточну абсолютну істину, В.І.Ленін та його послідовники рішуче заперечували щонайменші відхилення від генерального курсу, відкидаючи будь-які посилення “опортуністів” на необхідність зважати на вимоги моралі, релігії тощо. Ідеологічне таврування опонентів як “ревізіоністів”, “троцькістів”, “реформістів”, “єврокомуністів”, “розкольників-маоїстів” і т.п. супроводжувалося насильницьким зберіганням застиглих форм та змісту політичного життя більшості колишніх соціалістичних країн та комуністичних партій у світі. Вони не помічали, що світ уже став іншим – в ньому активно формувалась модерністська, а згодом і постмодерністська культура, свідомість, принципи організації суспільного життя та відносин між людьми.

Догматизований радянський марксизм-ленінізм не прагнув помічати цих якісних змін і нових явищ, що постійно з’являлися в суспільній практиці західного світу, орієнтуючи теоретичну думку на посилення боротьби з буржуазною ідеологією шляхом розгортання системи контрпропаганди [8]. Натомість спокійний науковий аналіз нової суспільно-культурної реальності показував, поміж іншим, появу в ній толерантності як закономірного результату певної логіки її розвитку. Звернемось, зокрема, до цікавих ідей сучасного англійського вченого Скота Леша, викладених в його ґрунтовній праці “Соціологія постмодернізму”. Автор зазначає, що в економіці, соціальному складі населення, в духовно-культурній сфері під впливом процесів посилення сектора надання послуг, децентралізації економічних комунікацій, автономізації особистості, урізноманітнення спеціалізації та індивідуалізації споживання, розширення меж

середнього класу за рахунок нових прошарків, широкої доступності до споживацьких цінностей і перетворення їх на смислоутворюючий імпульс реальних життєвих прагнень, що стало звичайним для абсолютної більшості людей в розвинутих західних країнах, поступово визріли психологічні, соціально-інституційні, соціокультурні передумови толерантності. Замість чітких уніфікованих соціальних тотальностей класової ідентичності (буржуа-пролетарії) в них з’являються нові, більш локалізовані колективні ідентичності, засновані на побутових відносинах або локальних спільностях [9].

Розглянемо класову непримиримість і толерантність в онтологічному плані. Класова непримиримість – це відображення в політичній свідомості індивіда приналежності до класу пролетаріату, чітка окресленість його меж, розуміння його як організованого цілого, причетність до якого викликає у такої особи внутрішнє відчуття гордості, переваги щодо інших. Так було за умов класичного капіталізму кінця XIX – початку XX століття.

Що ж ми маємо сьогодні? Організовані соціальні інтереси в наш час значно менше структуровані та пов’язані між собою. Соціальні організації є досить фрагментарними. Виробництво дедалі більше стає пов’язаним із культурою, так само як частиною культури стає і відношення до виробництва. Тому й виробничі відносини вже не так часто зумовлені способом виробництва, а опосередковані характером дискурсу та комунікації між менеджментом та найманими працівниками [10]. Наслідком всього цього є значно амбівалентніше і менш фіксоване позиціонування суб’єктивності, що створює можливість для формування нових ідентичностей, для існування розбіжностей в ідентичностях і, врешті-решт, – “до дотримання політико-культурної толерантності” [11].

В **гносеологічному** плані класову непримиримість можна розглядати як хибне уявлення про принципову можливість отримати абсолютні знання, абсолютну істину, яка є правильною на всі часи і для усіх суспільно-історичних утворень, щось на зразок законів класичної механіки, відкритих І.Ньютоном.

На відміну від цього політико-культурна толерантність, цілком очевидно, має справу з розумінням відносності нашого знання, з усвідомленням того факту, що в ньому є моменти як абсолютного, так і відносного, і саме тому завжди існує поле для обміну думками. Принцип толерантності імпліцитно містить можливість багатоманітних шляхів до істини і зважає на те, що вона залежить від конкретних обставин, врахувати які часто-густо не повністю вдається.

В **аксіологічному** плані класова непримиренність претендує на роль позитивної духовної

цінності, що стоїть на службі історичного прогресу. Проте достовірність такого погляду викликає сумнів. Класова непримиренність фактично протиставляє себе загальнолюдським цінностям гуманізму і свободи і вже хоча б з цієї причини не може слугувати прогресу та щастю людини. Під гаслом такої чітко не окресленої непримиренності криваві тоталітарні режими здійснювали геноцид проти власного народу, тавруючи своїх жертв як “ворогів народу”.

В етичному плані класова непримиренність завжди пов'язувалась у загальному плані з “колективним благом” – комунізмом. Проте це благо є суто розумовоосяжним, уявним, і інквізитори у сталінському СРСР, маоїстському Китаї чи Кампучії вкладали свій власний зміст в поняття “добро” у такому смислі, як вони його бачили і розуміли. При цьому паплюжилися справжні моральні чесноти і викривлялась уся мораль загалом. Політико-культурна толерантність і нормативно, і змістовно, і функціонально пов'язується з благом для конкретної людини, ніби фіксує презумпцію її моральності, надає людині відчуття гідності, особистої значущості тощо.

Повернемося до української політичної дійсності. Уперто сповідуючи багато далеких від життя принципів, відкидаючи толерантний підхід до всього розмаїття сучасного суспільства, Компартія України на чолі з П.Симоненком поступово, але все помітніше втрачає позиції. Напевно, немає великої перспективи і у ПСПУ на чолі з Н.Вітренко. Можна також очікувати подальшого послаблення впливу радикальних національно орієнтованих політичних сил на суспільний розвиток України.

Гадаємо, що майбутнє за партіями, які спираються на здоровий прагматизм, є відкритими для громадськості, динамічними в своїх діях і гнучкими в своїх цілях, що сповідують цінності плюралізму і толерантності, завдяки чому вони виявляються спроможними сприйняти, адаптувати, виразити актуальні соціальні інтереси максимуму складових хоча й несхожого, неоднорідного, але все ж таки єдиного суспільства.

Можна зробити деякі висновки:

Політика як процес, як діяльність, як боротьба завжди відбувається за певними правилами. Вони можуть бути архаїчними – ненависть до конкурента і непримиренність до його поглядів, зрада і т.п., а можуть бути й цивілізованими – націленість на конструктивні дії, на співробітництво, на толерантне ставлення, здоровий прагматизм тощо. Класова непримиренність, на наш погляд, кореспондує з політичним життям і суспільними реаліями минулого. У сучасну добу постмодернізму, коли створений і функціонує міжнародно визнаний інститут прав людини, коли цінності демократії і громадянського суспі-

льства принаймні зафіксовані як конституційні норми в більшості країн світу, саме толерантність має бути і у нормативному, і у процедурному плані тим засобом, який сприятиме передбачуваності і послідовності політичного курсу України в цілому.

В духовному житті, в культурі, в традиціях нашого суспільства достатньо потужні позиції ще належать непримиренності – політичній, релігійній, а також сильні ці прояви в культурно-ментальній, етно-національній сферах.

Входження України до Європи органічно вимагає від нас усіх, і політиків у першу чергу, долучення до такої важливої новоєвропейської універсальї, якою є толерантність.

Сприятливим фундаментом, на якому може розгортатися розвиток і формування толерантності як риси політичної культури, виступають норми Конституції, впровадження політичної реформи з 1 січня 2006 року, продумана адміністративно-територіальна реформа, зміцнення незалежності суддівської влади і засобів масової інформації. Значні можливості відкриваються для цього також через приєднання України до загальноєвропейських програм, наприклад, до Болонського процесу в сфері освіти.

Пов'язуючи нашу перспективу з долученням до цивілізованого світу, маємо зазначити, що розвиток толерантності щільно пов'язаний із незворотним розвитком демократії, утвердженням в українському суспільстві пріоритетів свободи і прав людини. Саме вони виступають надійним підґрунтям формування і функціонування в ньому консенсусної політичної культури. Взаємний вплив толерантності, практики політичного компромісу, з одного боку, і цінностей демократії, прав людини, свободи, з іншого, має враховуватися ключовими суб'єктами політичного життя. Впровадження їх в політичну практику повинно відбуватися поступово, крок за кроком, бажано – синхронно. Інакше можна отримати прояви масової ідейно-політичної дезорієнтації людей, які легко стають об'єктом зовнішнього маніпулювання, не помічаючи при цьому, що вони діють як знаряддя чужої волі, що спричинено їх власною некомпетентністю, невмінням самостійно мислити й аналізувати складні явища і події суспільно-політичного життя, залежністю від впливу усталених стереотипів, політичної реклами та агітації і т.п. За цих умов здорові політичні сили в суспільствах перехідного типу покликані чітко й однозначно формулювати свою позицію, послідовно доводити її до відома громадської думки, відкрито окреслювати межі, за якими толерантність, поступливість, компроміс стають неможливими, і доступно, аргументовано пояснювати це широкому загалу.

Література

1. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 45. – С. 96.
2. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 6. – С. 39.
3. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 9. – С. 275.
4. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 41. – С. 302.
5. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 6. – С. 30.
6. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 36. – С. 87.
7. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 41. – С. 64.
8. Комуніст. – 1982. – №1. – С. 33.
9. Скот Леш. Соціологія постмодернізму / Перекл. з англ. Ю.Олійника. – Львів, 2003. – С. 42.
10. Скот Леш. Соціологія постмодернізму / Перекл. з англ. Ю.Олійника. – Львів, 2003. – С. 52.
11. Скот Леш. Соціологія постмодернізму / Перекл. з англ. Ю.Олійника. – Львів, 2003. – С. 228.

Надійшла до редколегії 07.09.2005 р.